

A társadalmi tőke és az iskola

Pusztai Gabriella A társadalmi tőke és az iskola címet viselő új könyve a nevelésszociológiában rendkívül kiterjedt irodalommal rendelkező fogalomnak, a társadalmi tőkének az iskolai környezetben betöltött szerepével foglalkozik. Ennek aktualitását biztosítja az a tény, hogy az Európai Unió tulajdonképpen a társadalmi tőkén alapuló demokratikus rendre épül, ahol a jól működő, pozitív értékszempeléttel rendelkező, a közösségi történésekért és az egyéni sorsokért egyaránt felelősséget vállaló, erős civil szféra a társadalom mozgatórugója, s az iskola kiüntetett helyet foglal el a társadalmi normák interiorizálásában.

A könyv, mint azt az alcím is mutatja, a kapcsolati erőforrások iskolai eredményességre gyakorolt hatását elemzi, az oktatásszociológia vallásszociológiai nézőpontját, illetve a kapcsolatháló-elemzést előtérbe állító kérdésfeltevést híva segítségül. Kiemelten foglalkozik a felekezeti iskolákban létrejövő kapcsolathálókkal, az itt jellemző normákkal, értékrendekkel, s ezeknek a diákok életére, továbbtanulására gyakorolt hosszú távú hatásával.

A szerző, aki a Debreceni Egyetem Neveléstudományi Doktori Programjában habilitált, már disszertációjában is a társadalmi tőke iskolai pályafutásra gyakorolt hatásával foglalkozott, s előző munkái, doktori disszertációja (*Felekezeti középiskolások az ezredforduló Magyarországon*), publikációi ugyancsak ezt a témát boncolgatták. Az egyházi fenntartású iskolák társadalmi hatásának vizsgálata a 21. század elején, különösen a posztkommunista Közép-Európában, azért is fontos, mert az erejét veszített, a társadalmi mechanizmusok befolyásolásától tudatosan visszatartott egyház mostanra nyerte vissza erejét, és kezdi éreztetni közösség- és értékformáló hatását.

Pusztai Gabriella írása az Új Mandátum Könyvkiadó oktatás és társadalom összefüggéseit boncolgató dicséretes új sorozatának harmadik darabja. Az előző művek (Ladányi Andor: *A középiskolai tanárképzés története*, Kozma Tamás és Rébay Magdolna [szerk.]: *A bolognai folyamat Közép-Európában*) sorozatához kapcsolódóan a könyv új perspektívából vizsgálja a felekezeti és nem

felekezeti iskolák közösség- és értékteremtő hatását napjaink társadalmára, a keleti országrész hátrányos helyzetű, határ menti területein, valamint a szomszédos országok régióhoz tarozó magyarlakta vidékein.

A kötet öt fejezete fokozatosan vezeti be az olvasót a társadalmi tőke és az oktatás világába, átfogó keresztmetszetet adva a latens szellemi-kulturális egységről tanúszkodó, bár különböző országokhoz tartozó régió (Északkelet-Magyarország, Kárpátalja, Partium) középiskolás, valamint első és utolsó éves egyetemi hallgatóinak kulturális és társadalmi erőforrásairól.

Az első fejezet a társadalmi tőke fogalmának nevelésszociológiai gyökereit mutatja be a nemzetközi szakirodalom és annak hazai interpretációja tükrében, betekintést engedve a társadalmi tőke dimenziói körül kibontakozó vitákba, rávilágítva az erős és gyenge kötések szerepére a társadalmi tőke alakulásában. Az iskolai eredményesség kritériumainak rövid prezentálása után a szerző rátér a családon belüli és családon kívüli kapcsolatok, valamint az extrakurrikuláris tevékenységek iskolai teljesítményre gyakorolt hatásának elemzésére. Az oktatási rendszer szektorainak számba vételét és összehasonlítását követi a kutatás szempontjából fontos régió iskolarendszereinek bemutatása, a felekezeti iskolák fogalmának pontos körülhatárolása és a tudományos munka alapját képező feltételezések megfogalmazása.

A következő három fejezet több összekapcsolódó kutatás eredményeinek elemzésén

alapul. A *Kanonizált tőkeforrások* címet viselő fejezetben Pusztai a nevelésszociológia hagyományos háttérváltozóival dolgozik: a családi háttérrel (a szülők iskolai végzettségével, foglalkozási státusukkal, anyagi helyzetükkel, a családok gyereklétszámával), a felhalmozott kulturális tőkével (könyvvasasági szokások feltérképezésével), a földrajzi-területi előnyökkel és hátrányokkal, valamint az iskolák társadalmi kompozíciójával.

A *Rejtőzködő tőkeforrások* fejezet a hagyományos nevelésszociológia által elhanyagolt, de a kapcsolatháló-elemzéssel előtérbe kerülő tőkeformákat, azok hatását veszi górcső alá. Újszerű felfogásában a szerző különös figyelmet szentel a tanulók kapcsolathálózatának, a kapcsolatok szerkezetének, tartalmának és a kapcsolódó személyekkel közösen vallott nézeteknek. A szülői magatartástípusok vizsgálata során kialakult mintázatok – bár egyértelműen kimutatható a szerző által hangsúlyozott családi normákkal ellentétes felfogásra készítő és a tanulmányi munkától elvonó tevékenységek limitálásának s a későbbiekben az önállóító törekvések megerősödésének tendenciája – a recenzens véleménye szerint azt mutatják, hogy az egyes tájegységek inkább hasonlítanak önmagukra, mint hogy a felekezeti-nem felekezeti mintázatot követnék. A tanulók értékpreferenciáinak elemzése számos érdekes, nem várt eredményt hozott főleg a határon túli diákoknál, ami valószínűleg a határon túli lét-ről alkotott kissé hamis kép következménye. Végül a szerző a vallási tőke elemzésével teszi teljessé a társadalmi tőke bemutatását, és kimutatja, hogy a felekezeti iskolák végzettjeinek kapcsolatai, értékrendjük és vallásosságuk karakteres arculatot mutat a nem felekezeti iskolák diákjaival szemben.

A diákok eredményességének megítélésében egyrészt a tanulói többletmunka, a felsőoktatási továbbtanulási tervek léte, minősége és az iskolai tevékenységekkel szembeni viszony, másrészt a felsőoktatási intézményekbe való bejutás, a jövőre vonatkozó tervek, a munkába állással, továbbtanulással, az értelmiségi kultúrával szembeni attitűdök jelentették a mérőeszközt. A kötet negyedik fejezete foglalja össze mindazt,

ami a felekezeti és nem felekezeti iskolások eredményességének különbségeiből következtetésként levonható. A legmeglepőbb eredmény mégis az, hogy csak a kulturális fogyasztás, a kulturális cikkel rendelkezés és a kollégiumi lakhely van szignifikáns hatással a tanulói eredményességre, a hagyományosan fontosnak tartott változóknál nem mutatható ki szignifikáns hatás.

Az utolsó, összegző fejezet ismerteti a szerző által végzett, koordinált kutatások eredményeit, összefüggéseket tár fel a keleti határ menti területek peremhelyzetben élő tanulóival és a határon túli magyar tanulókkal kapcsolatban a reprodukciós, valamint a társadalmitőke-elmélet összehasonlító elemzésének felhasználása révén. A kötet szerzője mindvégig különös problémaérzékenységről tesz tanúbizonyságot, elemzési módszerei korszerűek, a forrásokat, adatokat a szerző szakszerűen, a nevelésszociológiai paradigmát figyelembe véve használja fel.

A kötet különös értéke, hogy három ország oktatáspolitikai és oktatásrendszerbeli különbségeit szem előtt tartva elemzi és értékeli a tőkeforrásokat, sajátos perspektívából rajzolva képet magáról a társadalomról is, mely az illető oktatási rendszert fenntartja. A két határon túli terület az elemzés tanúságai szerint legalább annyi dimenzióban eltér egymástól és az anyaországtól, mint amennyiben hasonlít hozzá.

A könyv tanulmányozása nem csak oktatásszociológusok, kutatók számára nyújthat érdekes információkat, hanem a gyakorló pedagógusokat is megerősítheti abban a hitükben, hogy az iskola, amelyet teremtenek és fenntartanak, a különböző szintű társas kapcsolatok, amelyeknek a kialakulásánál maguk is jelen vannak, esetenként bábáskodnak fölöttük, meghatározózzák diákjaik további életpályáját, életminőségét, vagyis az iskolai térben kialakuló sajátos kapcsolati hálónak köszönhetően az iskola képes csökkenteni a társadalmi egyenlőtlenségeket.

Pusztai Gabriella (2009): *A társadalmi tőke és az iskola. Kapcsolati erőforrások hatása az iskolai pályafutásra*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.

Bordás Andrea

DE, Humán Tudományok Doktori Iskola